

‘Επιχειρήσεις. Έρευνα. Αρχιτεκτονική.’¹

του Νικόλαου Πατσαβού, Αρχιτέκτονα ΑΠΘ-Υπ.Δρα ΑΑ

«Ίσως μια μέρα να γνωρίσουμε πως δεν υπήρξε καμία τέχνη παρά μόνο η ιατρική.»

Jean-Marie Gustave Le Clézio, *HAI*

Το άρθρο αυτό θα επιχειρήσει να αναλύσει τους τρόπους με τους οποίους έννοιες όπως ‘επιχειρησιακότητα’ (*operativity*) και έρευνα έχουν πρόσφατα (επαν)εισαχθεί στη θεωρία και πρακτική της αρχιτεκτονικής εκπαίδευσης. Οι καινοτόμες αυτές εκπαιδευτικές πρακτικές αναφέρονται, μεταξύ άλλων, στις έννοιες του *προγράμματος* και του *διαγράμματος* όπως έχουν αναπτυχθεί από τον αρχιτέκτονα Rem Koolhaas και το φιλόσοφο Gilles Deleuze, αλλά και σε δάνεια (;) από τη σύγχρονη θεωρία διοίκησης επιχειρήσεων και τη μεταμοντέρνα επιστήμη. Τα δεδομένα που παρουσιάζονται μελετώντας την περίπτωση του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών αρχιτεκτονικού σχεδιασμού της Architectural Association, το *AA Design Research Laboratory* (AADRL), θα συγκριθούν απευθείας με το λόγο εκείνων των *managers*, επιστημόνων και φιλόσοφων στα οποία τα ίδια αναφέρονται. Με αυτόν τον τρόπο θα ελεγχθούν ‘από τα μέσα’ τα συγκεκριμένα επιχειρήματα που συγκροτούν το σύμπλοκο επιχειρήσεις-έρευνα-αρχιτεκτονική αλλά και θα αναπτυχθεί η ακόλουθη θέση: η αντιμετώπιση του σχεδιασμού αποκλειστικά ως μια επιχειρηματική δραστηριότητα βασισμένη στην επιστημονική έρευνα –όχι δηλαδή και ως ένα μέσο καλλιτεχνικής έκφρασης- πετυχαίνει, κατ’αρχήν, να ανανεώσει τον αρχιτεκτονικό λόγο τοποθετώντας τον σε ένα διεπιστημονικό περιβάλλον μαζί με τις *Επιστήμες του Τεχνητού* (*Sciences of the Artificial*), τον κόσμο των επιχειρήσεων, τη βιολογία, τα μαθηματικά. Ωστόσο, η καθολική άρνηση του αισθητικού υπερεκτιμά τη νομιμοποιητική δυνατότητα της οποιασδήποτε αναφοράς στις επιχειρήσεις και την επιστήμη ενώ υποτιμά την ίδια της την αξία η οποία βρίσκεται ακριβώς στο πώς από την πλευρά τους οι επιχειρήσεις και η επιστήμη έχουν αναδιοργανωθεί υπό τους όρους ενός λανθάνοντος *αισθητικού παραδείγματος*. Η πρόταση αυτή δεν αντιπαραθέτει μια πιθανή πρωτοκαθαιδρεία του

αισθητικού. Απλά δοκιμάζει να προσδιορίσει με σχετική 'ασφάλεια' τις συνθήκες διαμόρφωσης της νέας αυτής κατάστασης της αρχιτεκτονικής γνώσης ειδομένης ως χώρο αυτονομίας και ελευθερίας για την αρχιτεκτονική και την παιδεία.

Το AADRL είναι ένα δεκαεξάμηνο πρόγραμμα Master in Architecture (M.Arch.) το οποίο, ως μια απάντηση στις αναδυόμενες νέες μη-ιεραρχημένες και ετερογενείς κοινωνικές δομές, χωρικές μορφές και ψηφιακές τεχνικές, αντιμετωπίζει τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό ως μια αναλυτική διαδικασία επεξεργασίας και συσχετισμού δεδομένων και μεταβλητών παραμέτρων. Η διαδικασία αυτή έχει ως αντικείμενο τον εντοπισμό σχέσεων μεταξύ των πληροφορικών συστημάτων που περιγράφουν τον κόσμο μας και των μορφών της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Θεωρείται πως οι νέες τεχνικές αναπαράστασης αυτής της στατιστικής πληροφορίας μπορούν να ενεργοποιήσουν μορφογεννητικούς μηχανισμούς (αντίστοιχους με αυτούς που μελετά η βιολογία) ιδιαίτερα ενδιαφέροντες για την αρχιτεκτονική. Οι υπεύθυνοι του προγράμματος, Patrik Schumacher και Brett Steele, κοιτούν τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας σύγχρονων καινοτόμων επιχειρήσεων και ερευνητικών ομάδων και αντίστοιχα προτείνουν ένα μοντέλο βασισμένο στην ομαδική εργασία, την ευελιξία, την κοινή πρόσβαση σε πληροφορίες και τεχνικές αλλά και τη συχνή κριτική (τόσο από εσωτερικούς όσο και εξωτερικούς παρατηρητές) καθώς και τα ιδιαίτερα σφιχτά χρονοδιαγράμματα...

Σύμφωνα με τον Schumacher, «η δυναμική της ανάπτυξης πηγάζει από την οικονομία όπου η πίεση για καινοτομία είναι διαρκής. [Συνεπώς,] πρωτοπορεία είναι ο εναρμονισμός της [εγγενώς συντηρητικής] αισθητικής ιδεολογίας με τη λογική της παραγωγής». Η αρχιτεκτονική καλείται να διδαχθεί από τον τρόπο που «η δομή και το μοντέλο της οικονομικής δραστηριότητας γενικά εντάσσονται στις διαδικασίες της έρευνας και της επιστήμης»² ακόμα και αν αυτό συνεπάγεται την 'αναστολή του αισθητικού'-την άρνηση του στυλ. Το παράδοξο είναι πάντως πως, κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα τουλάχιστον, αυτή ακριβώς η προσπάθεια άρνησης του αισθητικού οδήγησε στην παραγωγή μιας σειράς από σαφή όσο και ενδιαφέροντα αισθητικά στυλ...

Ο πειραματισμός και ο επιστημονισμός αποτελούν τυπικά χαρακτηριστικά της μοντερνιστικής πρωτοπορείας στην τέχνη και την αρχιτεκτονική. Το 'εργαστήριο', η 'δοκιμή', όροι προερχόμενοι από την επιστήμη και την τεχνολογία, έχουν κατά κόρον

χρησιμοποιηθεί από αρχιτέκτονες και καλλιτέχνες με τρόπους που συχνά ξεπερνούν την απλή μεταφορά. Η εφαρμογή πειραματικών μεθόδων στην τέχνη προϋποθέτει ένα διδιάστατο σχέδιο ανάπτυξης της τόσο σε βάθος (με την ενίσχυση της υλικής και θεωρητικής της βάσης και την απελευθέρωση της ατομικής δυναμικής του καλλιτέχνη από τα στυλ και τις Σχολές) όσο και κατά μήκος (προς άλλα πεδία όπως η επιστήμη, η οικονομία, η πολιτική, η ψυχανάλυση κ.ά.). Τα 'πειράματα' των σουρεαλιστών, η έκκληση του Le Corbusier μέσα από τις σελίδες του L'Esprit Nouveau για χρήση όλων των υπάρχουσών γνώσεων αλλά και η διατύπωση του Theo van Doesburg περί μιας εποχής εχθρικής απέναντι σε κάθε υποκειμενική υπόθεση εργασίας στην τέχνη, την επιστήμη και την τεχνολογία, συνοψίζονται, ίσως, στην αγωνιώδη ερώτηση του Walter Gropius: Υπάρχει μία επιστήμη του σχεδιασμού;

Αν υποθεθεί ότι διανύουμε μια *νέα μοντέρνα εποχή*, αυτό που τη διακρίνει από τον πρώτο 'ηρωικό' μοντερνισμό των αρχών του 20ού αιώνα είναι σε μεγάλο βαθμό η αυτοσυνειδησία της ιστορικότητας μιας τέτοιας απόφασης-στάσης. Το νεομοντέρνο λειτουργεί ως μεταγλώσσα, έχει ανάγκη να αναφέρεται στο μοντέρνο (στον 'επιστημονικό σχεδιασμό/ scientific design' με την έμφασή του στο προϊόν), στο ύστερο μοντέρνο (τη 'σχεδιαστική επιστήμη/ design science' και την επικέντρωση στη διαδικασία). Η ενσωμάτωση της κριτικής που έχει ασκηθεί στα δύο προηγούμενα μοντέλα καθώς και η διαπίστωση ότι ο σχεδιασμός αντιμετωπίζει 'κακοήθη/ wicked' προβλήματα τα οποία δεν είναι δυνατό να προσεγγιστούν με τα εργαλεία της επιστήμης και της τεχνολογίας (engineering) που ασχολούνται με 'ήμερα/ tame' προβλήματα έχει οδηγήσει στη διατύπωση του αιτήματος για μια 'επιστήμη του σχεδιασμού/ science of design', μια σπουδή και πρακτική που, αν και κάνει χρήση επιστημονικών μεθόδων, δε διστάζει ταυτόχρονα να θεωρεί το σχεδιασμό ως μια δραστηριότητα μη επιστημονική³.

Η επιστήμη του σχεδιασμού περιέχει στη συντακτική της συνθήκη την υπόθεση πως ίσως τελικά ο σχεδιασμός δεν έχει και τόσα πολλά να διδαχθεί από την επιστήμη. Ίσως είναι η επιστήμη εκείνη που έχει κάτι να πάρει από το σχεδιασμό... σαν η επιστήμη να λειτουργούσε εντός ενός οριζώντι 'σχεδιαστικού παραδείγματος'. Παράδειγμα αυτού αποτελεί η έρευνα του μαθηματικού René Thom πάνω στις ασυνέχειες που εμφανίζει ένα υποτίθεται σταθερό σύστημα και τον τρόπο που αυτές δίνουν θέση σε νέες απροσδόκητες μορφές.⁴ Αντίστοιχα, ο οικονομολόγος και ειδικός στην τεχνητή

νοημοσύνη Herbert Simon ορίζει το σχεδιασμό ως μια δραστηριότητα συγγενή της τεχνολογίας, της ιατρικής, των επιχειρήσεων και της ζωγραφικής που «ασχολείται όχι με το απαραίτητο αλλά με το ενδεχόμενο, όχι με το πώς τα πράγματα είναι αλλά με το πώς θα μπορούσαν να είναι». ⁵ Ο Simon βοηθά στο συσχετισμό του σχεδιασμού και με την έρευνα αλλά και με τις επιχειρήσεις. Αναλύοντας την οργάνωση της νέας κοινωνίας της αγοράς, αντί του κλασικού μοντέλου της ορθολογικής επιλογής προτείνει ένα μοντέλο περιπλοκότητας (complexity) το οποίο λαμβάνει υπόψη παραμέτρους τόσο ποσοτικές, όπως τα όρια του πόση πληροφορία μπορεί ένα σύστημα να επεξεργαστεί, όσο και ποιοτικές, όπως οι ηθικές και οντολογικές παραδοχές που επηρεάζουν τη διαδικασία λήψης απόφασης που ακολουθεί ο σχεδιασμός, είτε αυτός είναι αρχιτεκτονικός, είτε επιστημονικός είτε επιχειρηματικός.

Η αισθητική των φυσικών επιστημών και των επιχειρήσεων διαφαίνεται όμοια με αυτή της τέχνης και της αρχιτεκτονικής. Παραδόξως, την ίδια στιγμή η αρχιτεκτονική εμφανίζεται να αρνείται την κατηγορία του αισθητικού, την όποια αναφορά έστω σε αυτό! Ίσως η λύση στο γόρδιο δεσμό που έχουμε μπροστά μας να βρίσκεται στην απλή όσο και προκλητική υπόθεση πως μάλλον τελικά οι αρχιτέκτονες δεν παίρνουν όλα αυτά περί επιστήμης και επιχειρήσεων και τόσο σοβαρά... Ίσως απλά τα χρησιμοποιούν ως ένα εργαλείο νομιμοποίησης αλλά και εμπλουτισμού του λόγου τους. Η συνοχή πάντως της σχέσης της αρχιτεκτονικής με τις επιχειρήσεις και την επιστημονική έρευνα τίθεται υπό διαπραγμάτευση από τον ειρωνικό όσο και τραγικό τρόπο σύμφωνα με τον οποίο κάθε προσπάθεια εξωτερικής στήριξης του αρχιτεκτονικού λόγου συμβιβάζεται από την εκ των έσω παραδοχή του αδύνατου του συγκεκριμένου επιχειρήματος. Θα ήταν πολύ να επιχειρήσουμε να συμπυκνώσουμε τα παραπάνω στην αντιστροφή του αρχικού παραθέματος; Ίσως μια μέρα να γνωρίσουμε πως δεν υπάρχει ιατρική, μόνο τέχνη!⁶

¹ Πατσαβός, Ν. (2003). “Business. Research. Architecture.” Ανακοίνωση στο συνέδριο The Idea of Education που πραγματοποιήθηκε στην Οξφόρδη τον Ιούλιο του 2002. Τα πρακτικά περιλαμβάνονται στον ομώνυμο τόμο που επιμελήθηκε ο David Preston και τυπώθηκε το 2003 από τον εκδοτικό οίκο Rodopi του Άμστερνταμ.

² Schumacher, P. (1998-9). “Business. Research. Architecture; Projects from the Design Research Lab”, *DAIDALOS Architecture-Art-Culture*, vol.69/ 70: *The Need of Research*, σελ. 35.

³ Cross, N. (2001). “Designerly Ways of Knowing: Design Discipline versus Design Science”, *Design Issues*: τ.17, σελ. 49-55.

⁴ Lyotard, J.-Fr. (1993 [1988]). Κωστής Παπαγιώργης (μτφ.), *Η Μεταμοντέρνα Κατάσταση*, Αθήνα, Γνώση, σελ.140.

⁵ Simon, H. (1996 [1969]). *The Sciences of the Artificial*, γ' έκδ., Cambridge, MA: The MIT Press, σελ.xii

⁶ Η ταυτόχρονη χρήση των όρων αρχιτεκτονική, σχεδιασμός, τέχνη και αισθητική προκαλεί ενδεχομένως σύγχυση στον προσεκτικό αναγνώστη. Ας θεωρηθεί είτε ως μια μικρή αδυναμία ενός τέτοιου περιορισμένου κειμένου, μια αδυναμία που ο γράφων επέτρεψε ή δεν απέφυγε διασκεδάζοντας με τα μικρά εννοιολογικά παιχνίδια που αυτή επέτρεψε, είτε ως μια ατελής πρόταση για το συσχετισμό τους. Για μια προσεκτικότερη συζήτηση όλων αυτών προτείνεται το: Τζώνος, Π. (2002). *Επιστήμη και Σχεδιασμός ή Δεν Είμαστε Εντελώς Μόνοι*, Αθήνα, Παπασωτηρίου.